

Táncba nevelődés az 1947–1995 közötti néptánc filmek tükrében*

A hazai néptánckutatás a néptáncfilmeket már sok, különböző szempontból elkezdte feldolgozni (például táncos egyéniségek vizsgálata, motívumkutatás, szerkezeti elemzések aspektusából), de a gyermekélet kutatása a tánc felől közelítve megragadt a táncba nevelődés és a gyerektáncalkalmak leírásánál. Dolgozatom első felében bemutatom ezt a folyamatot, és azokat a táncos lehetőségeket, melynek során a 20. századi, falusi gyerekek elsajátították közösségük táncagyományait. Ezt a folyamatot bizonyos mértékig dokumentálva lett a néptáncfilmezések során.

Tanulmányom második részében az MTA Zenetudományi Intézetben (MTA ZTI) lévő néptáncfilmeket tekintetem át, amelyeken a táncstudás elsajátításának több szakaszában lévő gyermekeket kerestem. Szám szerint tizenhét film, összesen hatvanegy snittjét értem el, és ezek képezték vizsgálatom középpontját.¹ Tanulmányomban bemutatom a legtöbb snittet, illetve táncfolyamatot, elsősorban olyan szempontokat vizsgálva, hogy a gyermekek mit adnak elő az adott jelenetben (gyermekjátékot, népszokást, táncot), hány évesek és milyen tudással rendelkeznek, az előadásukat befolyásolja-e más tényező (például néptáncegyüttes tagjai-e, van-e ismert tanítómestere, felnőttel együtt szerepelnek-e az adott felvételen, etc.).²

A filmleíró jegyzőkönyv talán egy kevésbé kihasznált forrás, azonban azt gondolom, hogy érdemes kutatási célokra használni. Egy-egy jegyzőkönyv nagyon sok adatot tartalmazhat, hiszen ez tekinthető a filmszalag papír „tükrképének”, lenyomatának. Tartalmazza a gyűjtés lokációját, a felvétel technikai adatait, a filmezés egyéb részleteit: a dátumot, a felvétel helyszínét, a felvétel alkalmát, a gyűjtők névsorát, etc. Általában ezt követi a filmen szereplő táncok leírása és a hozzájuk kapcsolódó adatok, például, hogy ki táncolja az adott folyamatot, és a végén az adatközlők névsora: név, születési hely és idő, foglalkozás, lakhely. A jegyzőkönyvek munkám során elsősorban azt segítettek kiszűrni, hogy mely filmekben láthatók olyan gyerekek, akik az általam vizsgálni kívánt korosztályba tartoznak.

A forráskritika agyon fontos a jegyzőkönyveknél, mivel ez egy tisztázata a helyszíni jegyzeteknek, nem elsődleges, a gyűjtés pillanatában készült forrás. Ezért lehetnek bennük elírások vagy kihagyások, betoldások; például előfordult, hogy egyes adatközlők nevét vagy más adatát utólag írták be, esetleg kijavították. Főleg a legkorábban rögzített vagy hagyatékként bekerült filmeknél megesett, hogy jóval később keletkezett a jegyzőkönyv, mint a film, és sokszor nem is az adott felvétel készítője készítette el a dokumentációt. Nem egyenletes tehát a jegyzőkönyvek kitöltésének mennyisége és minősége; ám ennek ellenére is fontos és értékes adatokat tartalmaznak.

A jegyzőkönyvek alapján csak a ZTI-benn közel százhatvan olyan film van, amin biztosan vannak gyerekek; előfordulhat, hogy ennél jóval több is van – az időnként hiányos jegyzőkönyvvezetés miatt erre pontos választ csak az archívumban őrzött anyagok teljes feldolgozása után lehetne mondani. Kutatásom során az összes meglévő filmleíró jegyzőkönyvet átnéztem, és a bennük lévő információk alapján állapítottam meg, hogy a legkorábbi film, amelyen az általam vizsgált korosztályba tartozó gyerekek szerepelnek, az az 1947-ben dokumentált, filmtár (továbbiakban: ft.) 23-as, pusztafalusi film, amin két, tizenöt

* A tanulmány tartalmilag megegyezik a XXXV. OTDK-ra benyújtott, *Táncba nevelődés az 1947-1995 közötti néprajzi filmek tükrében* című dolgozattal; annak egy rövidített változata olvasható itt.

¹ A részletes listát, amely tartalmazza a publikált filmeket lásd.: I. sz. függelék.

² A pandémiás időszak miatt kutatásomban kizárólag az MTA ZTI által publikált filmeket volt lehetőségem felhasználni.

éves lány látható.³ A legkésőbbi pedig az 1995-ös, ft. 1453-as film, egy tizenhárom éves, berkenyesi (Kolozs m.) táncossal.⁴

A vizsgált korcsoport meghatározása volt talán a legnehezebb feladat. Ma minden tizennyolc év alatti gyereknek számít, de a hagyományos paraszti társadalomban már a tizenhat, sőt a tizennégy-tizenöt évesek, felnőttnek minősültek. Ki számít akkor gyereknek a táncélet kutatása szempontjából? Tizennégy-tizennyolc év között kezdődött a fiatalok „igazi” táncélete, járhattak a nagyok táncaiba, tehát táncos tudásuknak is ezt kellett tükröznie. Ennek fényében egy köztesnek tetsző megoldást választottam, és a tizenöt, illetve annál fiatalabb gyerekeket kerestem a filmekben. A tizenöt éves kor feltételezésem szerint a végpontja annak, hogy valaki megtanulja a tánc alapjait egy faluközösségben, e kor felett már egyértelműen tudnia kellett mindenkinek táncolni. Ettől függetlenül, előfordulnak olyan filmek is, amelyek alapján feltételezhető, hogy akár hamarabb is elérhetett a felnőtt táncstudás szintjére egy-egy gyermek.

Az általam vizsgált filmszalagokon kétféle gyermek szerepel: *passzív* és *aktív*. A *passzív* gyerekek azok, akik csak a háttérben látszódnak, ahogy figyelik a filmekben táncolókat – tanulmányomban legfeljebb olyan esetekben foglalkozom velük, amikor a felvételen *aktív*, tehát játszó, vagy táncoló gyerekek is láthatók. A nem pusztán szemlélődő, hanem a megörökített eseményben részt is vevő gyerekek tevékenységét további három csoportra lehet osztani: 1) népszokásban vesznek részt; 2) játszanak; illetve 3) táncolnak. A publikált filmek közt található példa néptáncgyűttes, illetve hagyományörző csoport tagjaként szereplő gyerekekre, és olyanokra is, akik „egyéni” előadásban mutatták meg tudásukat, akárcsak a felnőttek.

Miért ilyen alacsony az aktív gyerekek aránya? Feltűnő volt a jegyzőkönyvek átnézése közben, hogy mintha *egyetlen felvétel sem készült volna* kifejezetten gyermekek táncalkalmán. Ezzel kapcsolatban több feltételezésem is van.

Először is, a falusi táncélet éppen akkor kezdett felbomlani, illetve ez a folyamat felgyorsulni, amikor a néptánc kutatás hozzájutott ahhoz a technikához, amivel rögzíteni tudta a táncokat. Másodszor, a gyerekek hagyományos táncalkalmai talán még spontánabban szerveződtek, mint a felnőtteké, és éppen akkor nem járt arra egy folklorista, hogy filmre vegye őket...

A legfőbb indok, ami más kontextusban, de a gyűjtők által kimondott elv volt, hogy a néptáncgyűjtés mindig is elsősorban az aktuális legidősebb generációt igyekezett lefilmezni, akik a legrégebbi tudást hordozták.⁵ Ez azért volt fontos kutatási célkitűzés, mert a korabeli technika nem tette lehetővé a korlátlan mennyiségű filmfelvételt, és a költsége is magas volt egy-egy felvételnek. Talán a kor táncgyűjtőiben fel sem merült, hogy érdemes lenne a gyerekek tánc tanulási folyamatát is rögzíteni; beérték azzal, hogy időnként egy-egy ügyesebb gyermeket vagy gyerekjátékot felvettek.

A publikált felvételek között szerencsére mindhárom nagy táncdialektus képviselteti magát, és a nagy dialektusokon belül több aldialektusba tartozó faluból van olyan gyűjtés, amin gyerekek (is) vannak:⁶

- *nyugati vagy dunai táncdialektus*: Kelet-Dunántúl (Sárköz – Báta, ft. 76 és Duna mente – Madocsa, ft. 414), Rábaköz (Vitnyéd, ft. 111), Kalocsa vidéke (Drágszél – ft. 200), Dél-Dunántúl (Somogy – Szenna, ft. 218);
- *középső vagy tiszai táncdialektus*: Felső-Tisza-vidék (Nagyecsed, ft. 246; Ajak, ft. 810; Nyírvasvári, ft. 894 és ft. 1205; Milota, ft. 1205);

³ MTA ZTI fjk. 23.

⁴ MTA ZTI fjk. 1453.

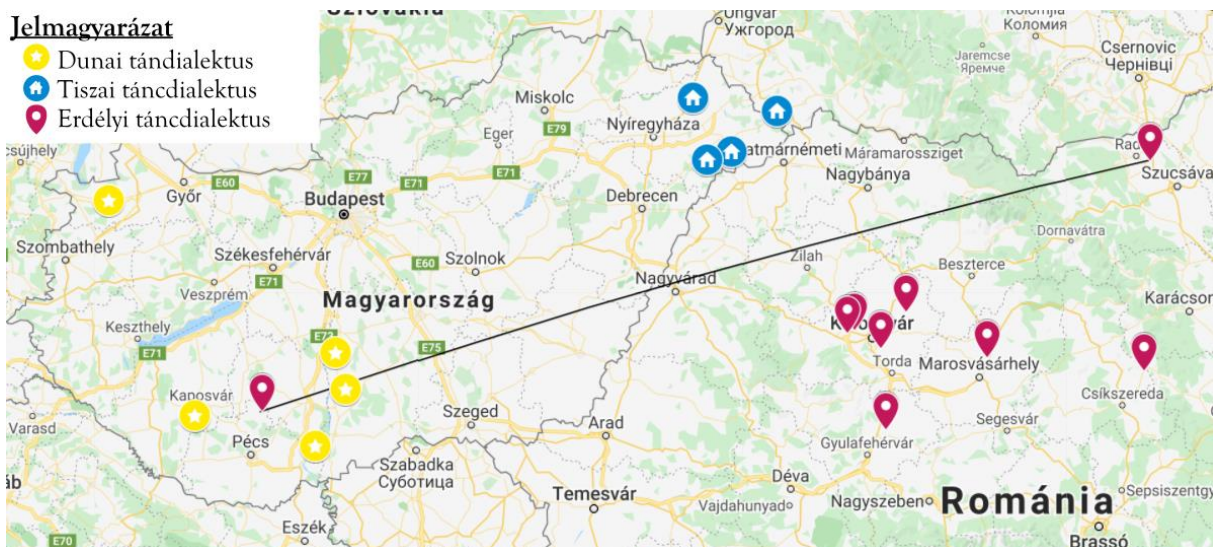
⁵ Lásd pl. Martin Gy. 1977. 166.

⁶ Az aldialektusok meghatározásában Felföldi László – Pesovár Ernő (szerk.): *A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyománya*. Planétás Kiadó, Budapest, 1998. volt segítségemre.

- *keleti vagy erdélyi táncdialektus*: bukovinai székelység (Istensegíts,⁷ ft. 172), Kalotaszeg (Méra, ft. 496; Magyarvista, ft. 540; Györgyfalva,⁸ ft. 1153), gyimesi csángók (Gyimesközéplak, ft. 504), Mezőség (Szék, ft. 617 és ft. 1215), Marosszék (Marossárpatak, ft. 679), Maros-Küküllő-vidék (Pacalka, ft. 680).

Jelmagyarázat

- Dunai táncdialektus
- Tiszai táncdialektus
- Erdélyi táncdialektus

A kutatásban szereplő filmek lokációi (Készült a *MyMaps.Google* alkalmazás segítségével)

A kutatásom legnagyobb hiányossága, hogy a filmekben és a jegyzőkönyveken, általános szakirodalmakon kívül nem sokat tudtam kideríteni azokról a konkrét gyerekekről, akikről annak idején filmfelvétel készült. Tudok arról, hogy ezekhez a filmgyűjtésekhez kapcsolódnak szöveges gyűjtések is, de ezek az anyagok „szétszórva”, több kéziratárban kap(hat)tak helyet. Továbbá nagyon nehéz volt kiszűrni, hogy van-e olyan gyerek, akiről több tanulási szakaszban, esetleg felnőtt korában is készült felvétel.

A tánctanulás folyamata falun

A táncba való belenövés, a tánctanulás, illetve a tánc tanítása fontos szerepet töltött be a falusi ember életében. A különböző táncalkalmak voltak a legjelentősebb szórakozási alkalmak, és lehetőséget teremtettek a gyerekeknek a tánc elsajátítására, majd a fiataloknak az ismerkedésre, önmaguk kifejezésére, egyéniségük megmutatására, és mindenki számára a mulatozásra. Általában szégyennek tartották, ha valaki egyáltalán nem tudott táncolni, ugyanis így a közösség szórakozásában sem tudott részt venni.⁹ A táncához szükséges képességek a munkát is segítették: erő, állóképesség, ügyesség, fegyelem és figyelem volt szükséges a táncban és munkában egyaránt. A legények a tánc során megtanulták a lányokat irányítani, a lányok pedig lekövetni őket. A táncalkalmakhoz komoly viselkedési szabályok tartoztak, melyek a viseletre, a test használatára, a másik nem érintésére vonatkoztak, s amelyeknek betartása elvárás volt. Így a tánctanulás összességében a szocializációs stratégia fontos része volt: a nemi szerepek, az

⁷ A térképen jelölve van a felvétel tényleges helye (Egyházaskozár – Baranya m.), illetve a bukovinai Istensegíts is. A két települést köti össze a fekete vonal.

⁸ Györgyfalva kisebb tájegységbe való besorolása problémás; régebben Kalotaszeghez sorolta a néprajzi kutatás, újabban egy önálló kistájhoz, az Erdélyi-erdőháthoz, Erdőaljához kapcsolják (lásd Magyar Z. 2011. 190.). Tánc szempontjából azonban nem egyértelmű, hogy Kalotaszeghez vagy Mezőséghez sorolják. Például a Zenetudományi Intézet Néptánc Tudástárában (http://db.zti.hu/neptanc_tudastar/tancok.asp) a kalotaszegi táncdialektushoz tartozónak tüntetik fel, Martin György azonban a Mezőséghez (vö.: Balogh B. – Fülemile Á. 2004. 126. és Martin Gy. 1995. 110–113.). Mivel dolgozatom alapvetően a Néptánc Tudástár anyagára támaszkodik, így ennek a besorolási szempontjai érvényesülnek.

⁹ Pesovár F. é.n. 3.

önkifejezés, a testhasználat – az általános illem és elvárt viselkedés, kooperáció elsajátításában segítette a mindenkori fiatalságot.

A táncba nevelődés, tánctanulás és tanítás általános, az egész Kárpát-medencében jellemző folyamatát Pesovár Ferenc foglalta össze, *A magyar nép táncélete* című munkájában. Ezt a felosztást követik a mai napig is a tánckutatók,¹⁰ és tanulmányom során én is ezt veszem alapul.

A folyamat a megfigyelés és utánzás időszakával kezdődött. Már a legkisebb gyermekek életében is jelen volt a tánc és a zene. A fiatal anyák gyakran vitték magukkal karon ülő kisgyermeküket, ha a fiatalság mulatságait indultak meglesni.¹¹ A már ülő és járnivaló gyerekekkel ölbéli játékokat játszottak. A hozzájuk kapcsolódó ritmikus mondókák és egyszerű mozgások fejlesztették a gyermek ritmusérzékét és testtudatát.¹² Általános jelenség volt, hogy idősebb rokonok, elsősorban a szülők, nagyszülők vagy idősebb testvérek tanították a kisgyermeket, és játszottak vele az ölbéli játékokat, bíztatták táncikálásra. A Galga-menti Bagon (Pest m.) például sokszor a felnőttek a saját szórakoztatásukra bíztatták kicsi gyermeküket a táncolásra, és mutatták meg nekik a páros táncokat.¹³ A már nagyobbacska, önállósodni kezdő gyerekek maguk elmentek leleskelni a felnőttek táncába, amire a családi és társas összejövetelek voltak legalkalmasabbak; erre a legjobb példa a lakodalom, amikor a gyerekeket nem küldték el a lakodalmas háztól, hanem ők is végig jelen voltak, és figyelték a nagyok tevékenységeit. A gyerekek utánzási hajlamát és megfigyelőképességét bizonyítja, hogy a Kárpát-medencében elterjedt szokás volt a gyermekek lakodalmas játéka, ami teljes egészében a felnőttek valódi lakodalmát utánozta.¹⁴

Ha már elég bátorságuk volt, sokszor belopóztak az egyéb táncos mulatságok helyére is, a próbálkozó gyerekek helyét például Szatmárban *pulyasarokként* emlegették.¹⁵ A gyerekek csak a táncter marginális részén szórakozhattak: ha a zenészekhez próbáltak előre furakodni, gyakran kipenderítették őket, de egy jó ideig túrték őket a sarokban.

A már járnivaló tudó, de még nem iskolás gyerekek tánca még csak a felnőtt mozdulatainak kissé ügyetlen utánzásában merült ki, esetleg néhány ellesett, egyéb gesztussal kiegészítve, például a kisfiúk és kislányok váll-derék fogással kapaszkodtak össze.

A tanulás következő fázisa a tudatos tanulás és gyakorlás időszaka volt. Ez nagyjából egybeesett azzal az idővel, amikor a gyerekek iskolába kerültek. Ekkor elkezdett elválni a lányok és a fiúk tanulásának folyamata. A lányok könnyebben tanulták a táncot: motívumaik egyszerűbbek voltak, hamarabb elsajátíthatók. Gyakran közösen gyakorolták őket, és össze is kapaszkodhattak, hogy a páros forgást gyakorolják. Ha éppen egyedül voltak, az asztal szélébe kapaszkodva vagy egy seprűt megfogva is tudtak gyakorolni. A nagyobb lányok sokszor segítettek a kisebbeknek a tánctanulásban, és a lánybandák játéka sokkal többször voltak táncos kör- vagy párválasztó játékok, míg a fiúcsapatok inkább sportjátékokkal szórakoztatták magukat.

A fiúknak azonban nehezebb mozdulatokkal kellett megbirkózniuk, és életkorukból adódóan szégyenlősebbek is voltak, nem szívesen gyakoroltak mások előtt. A magányos, munka közbeni gyakorlásra egy jellemző történet, hogy a szatmári tánc egyik jellegzetes figuráját, a hátravágóst a fiúk sokszor a ló farkába kapaszkodva igyekeztek begyakorolni. Természetesen akadt olyanra is példa, hogy az idősebb pásztorok maguk tanították bojtárjaikat a táncokra, de a falusi fiúk legtöbbször egyedül gyakoroltak a munka szüneteiben.¹⁶

¹⁰ Vö. pl. Varga S. 2011.

¹¹ Martin Gy. 1988. 219., Méry M. 1982. 554., Varga S. 2011. 204.

¹² Lázár K. 1997. 35.

¹³ Martin Gy. 1988. 219-220.

¹⁴ Igaz M. 1999., Ratkó L. 1995. 514.

¹⁵ Pesovár F. é.n. 9.

¹⁶ Pesovár F. é.n. 10.

A falu táncéletére, és így a gyerekek tánctanulására is hatottak a mindenhol számon tartott táncos egyéniségek. Sok helyen előfordult, hogy némi munka fejében az ügyes táncosok átadták tudásukat a tanulni vágyó sihedereknek. Például a kalotaszegi Magyarvista (Kolozs m.) híres táncosa, Mátyás István „Mundruc” közvetlenül is szerepet játszott a táj reprezentatív férfitáncának, a legényesnek továbbadásában. Telente több fiút is megtanított legényesezni – szerencsére fiatal tanítványai közül néhány táncát lefilmezték.¹⁷

A tánctanulás végső célja a táncba járás és a közösségi szórakozásban való részvétel volt. A legénnyé és nagylánnyá vált fiatalok eljárhattak a korosztályuk táncalkalmaira. Ez általában a fiúk tizenhat-tizenharc, a lányok tizenhárom-tizenhat éves kora körül történt. Néhány faluban maga az első bál számított vízvázasztónak: Tardoskedden például a 16-18 éves fiatalság már elmehetett a bálba, és ettől kezdve számítottak nagylánynak, illetve legénynek.¹⁸ Eddigre már mindenképpen értenie kellett mindkét nembeli fiatalságnak a tánchoz, hogy ne szégyenüljön meg a mulatozás alkalmával.

A tánctanulás ugyanakkor nem feltétlenül ért véget akkor, amikor elkezdtek aktív táncéletet élni. Voltak persze olyan paraszttáncosok, akik egész életükben néhány figurával is jól tudtak szórakozni, de a jobb táncosok minden alkalmat megragadtak arra, hogy tudásukat bővíthessék, másoktól „figurát lophassanak”.

A gyerekeknek is több alkalmuk volt, hogy tudásukat csiszolgassák. A vasárnapi bandázások alkalmával sokszor a tánc kedvéért játszottak különféle énekes-táncos játékokat, körtáncos játékokat.¹⁹ Ezeket főleg a lányok kezdeményezték, a fiúk nem sokszor álltak be. Tényleges táncalkalom volt a gyerekmulatság, amit kifejezetten a gyermekek számára rendeztek. Gyakran a felnőttek mulatsága előtt, délután fogadtak a gyerekeknek citerást vagy dudást, esetleg egy szál hegedűt. Az egész magyar nyelvterületen elterjedt szokás volt, amit a különféle lokális elnevezések is tanúsítanak, pl. *serketánc* (Gyimes),²⁰ *dudabál* (Tardoskedd; Bag),²¹ *citerabál* (Bag),²² *gyerökbál* (Tápé),²³ *kicsitánc* (Visa),²⁴ *aprók tánca* (Visa; Válaszút),²⁵ etc.

Kifejezetten a gyerekek kedvelt szórakozása volt a már említett, általában spontán szerveződő gyereklagzi, amely szintén az egész Kárpát-medencében elterjedt szokás.²⁶ A gyermeklagzi a felnőttek szokását szinte teljes egészében leutánozta, a menyasszony kikérésétől a falun át történő vonulásig, és esketésig, sőt akár a kontyolásig. Természetesen a tánc sem maradhatott el a gyermeklakodalomból.

A nyugati vagy dunai dialektushoz tartozó táncfilmek

A nyugati táncdialektusra jellemző tánc típus a régi táncrétegbe tartozó körtánc. Ezen belül is hangsúlyosan a női körtáncok, az ún. karikázók jelenléte meghatározó. „A leánygyermek csak a serdülőkort elérve kapcsolódhatott be a nagyleányok táncába, a karikázóba.”²⁷ Erre láthatunk példát az ft. 76.1-es, Bátán (Tolna m.) készült filmrészleten.²⁸ A jegyzőkönyv szerint a filmen szereplők „Bátai kislányok, nagylányok és menyecskék, akik legnagyobbbrészt népi együttesi

¹⁷ ft. 540.2 Magyarvista, ft. 540.3 Magyarvista

¹⁸ Méry M. 1982. 554.

¹⁹ Pesovár F. é.n. 9–10.

²⁰ Kallós Z. – Martin Gy. 1969-70. 196.

²¹ Méry M. 1982. 554.; Martin Gy. 1988. 221.

²² Martin Gy. 1988. 221.

²³ Lele J. 1985. 221.

²⁴ Varga S. 2011. 204.

²⁵ Varga S. 2011. 204.; Kallós Z. 2006. 297.

²⁶ lásd pl. Martin Gy. 1988. 221., Lele 1985. 221., Kallós Z.–Martin Gy. 1969-700. 196.

²⁷ Felföldi L. – Pesovár E. (szerk.) 1998. 102.

²⁸ ft. 76.1 Bába

tagok voltak, vagy most is azok.”²⁹ Nem rendelkezünk információval arról, hogy a karikázóban hány éves lányok vehettek részt, feltételezhetjük csupán, hogy a legfiatalabbak 14–15 éves kor körül lehettek. A film technikai adottságai miatt (fekete-fehér, alacsony felbontású) nem is lehet egyértelműen megállapítani, hogy mely lányok lehetnek, akik a vizsgált korosztályba tartoznak; sem viseletükben, sem táncos tudásukban „nem lógnak ki” az idősebb nők közül.

Egy Somogy megyei filmen (ft. 218.7 Szenna)³⁰ is láthatunk fiatal lányok által előadott karikázót, és ez esetben a jegyzőkönyv fel is tünteti az életkorukat: tíz és tizenéves kor közöttiek. Sajnos a film néma, és a jegyzőkönyv alapján nem is készült párhuzamos zenei gyűjtés, így nem derül ki, hogy a lányok a karikázó fontosabbik elemét, a tánc kíséző énekeket milyen mértékben sajátították el, ám a kör mozgatásával még vannak gondjaik. A kör középpontja el-elmozdul, tehát valamelyik lány erősebben, illetve gyengébben húzza – még nem tanulták meg, hogy hogyan kell közösen táncolni. Egyszer-egyszer az is látszik a felvételen, hogy valaki másik lábbal, rosszul lép.

Egy másik, a régi táncrétegbe tartozó tánc típusban, a kalocsai marsban is feltűnnek gyermekek egy drágszéli (Bács-Kiskun m.) filmen.³¹ A film a drágszéli paraszttánc együttes táncairól készült, és az együttes tagjaiként tűnnek fel, szinte csak másodpercekre a gyerekek a marsban. Egyetlen egész alakos snittben látszódnak a gyerektáncosok (ft. 200.1p), de ez sem tart egészen tíz másodpercig. Mivel a gyerekek egy táncsoport tagjai, ezért azt *feltételezem*, hogy nem olyan módon sajátították el a táncokat, ahogyan ez hagyományosan a paraszti közösségekben történt.

A nyugati dialektus táncait tartalmazó filmek közül az ft. 111-en találkozunk a legtöbb gyermek szereplővel. A Vitnyéden (Győr-Moson-Sopron m.) készült film a Rábaköz legjellemzőbb táncait láthatjuk, és szinte minden „jeleneten” láthatunk gyermekeket, aktív és passzív szerepben is.

A csárdásba többször is beáll egy 12-13 év körüli lánypár, akik már egészen ügyesen táncolják a falura jellemző, új stílusú csárdást.³² A felnőttek mellett, nyugodtan táncolhatnak, próbálgathatják a figurákat. Táncuk még nem kiforrott, néha látszólag gondot okoz egy-egy váltás a figurák között, de az alapokat már ismerik. Egy kisebb lányka is beáll az egyik csárdásba, feltehetően a szüleihez.³³ A körverbunk³⁴ és vánkostánc³⁵ alatt egy félig nézelődő, félig a lépéseket próbálgató gyermeket is láthatunk – a felvétel idejére (1951) talán már a filmes gyűjtések is tánc tanulási alkalommá váltak.

Ezen a vitnyédi gyűjtésen van egy snitt, amelyen kifejezetten a gyerekek láthatók: pünkösdi királyné járást adnak elő.³⁶ A pünkösdi királynéjárás szokásának több eleme látható ezen a felvételen: négy nagyobb lány között középen látható egy fiatalabb kislány, akinek az arca el van takarva; körbe sétálják, majd táncolnak a királyné körül. Az egyik jellegzetes mozzanata a pünkösdi királynéjárásnak, a kis királyné felemelgetése termékenységharózás céljából azonban kimarad.³⁷ Sajnos nem rendelkezünk az adatközlők névsorával, de szemmel láthatóan azok a lányok adják elő, akik korábban a csárdásba is beálltak. A gyermekek mellett látható egy asszony, akiről viszont nem eldönthető, hogy vajon segíti-e a gyerekeket (pl. instruálja őket vagy az éneklésben segít), vagy ő maga is szereplő-e (pl. a gazdasszony, aki „beengedi” a pünkösdlőket), mert az elhangzó ének és/vagy szöveg nem került rögzítésre. Elképzelhetőnek tartom, hogy a táncba beálló gyerekek mindössze azért voltak jelen a filmezésnél, hogy előadják

²⁹ MTA ZTI fjk. 76.

³⁰ ft. 218.7 Szenna

³¹ ft. 200.1 Drágszél

³² ft. 111.1 Vitnyéd, ft. 111.2 Vitnyéd, ft. 111.5 Vitnyéd

³³ ft. 111.5 Vitnyéd

³⁴ ft. 111.4 Vitnyéd

³⁵ ft. 111.6 Vitnyéd

³⁶ ft. 111.7 Vitnyéd

³⁷ Magyar Néprajzi Lexikon IV. 287–288.

a pünkösdlőt, és ha már ott voltak, a csárdásba is beálltak. Maga a pünkösdlő meglehetősen megkoreografálnak tűnik (ezt az elején és végén látható meghajlás sejteti) – nem kizárt, hogy ez egy Gyöngyösbokrétás előadás maradványa; a vitnyédi Bokréta ugyanis már 1937-ben a repertoárjába vett egy pünkösdlőt.³⁸

Az új stílusú csárdás elsajátítására egy másik példát is találhatunk a publikált filmek között. A Madocsán (Tolna m.) rögzített filmen három gyermekpárt is láthatunk csárdást táncolni.³⁹ A felvétel külön figyelmet érdemel, mert a három pár két külön korosztályt képvisel, és az egy párban táncoló gyermekek egymással egy korosztályba tartoznak. A két szélén táncolók 13–15 évesek, a középső pár pedig hét, illetve nyolc éves gyerekekből áll. Ezen a felvétel jól látszik, hogy a külön korosztályba tartozók tudása milyen mértékben térhet el egymástól. Az idősebb gyerekek egymással már ügyesen táncolnak, a fiúk szemmel láthatóan tudják irányítani a lányokat, a kétlépéses csárdáson kívül a különféle aprózó és lippentős-mártogatós figurákat is el tudják járni. Ritkaság, hogy az idősebb lányokról lábfelvételek is készültek, nemcsak egész alakos felvételek. A kisebb pár ugyanakkor még láthatóan csak ismerkedik a páros táncal. A kétlépéses csárdást próbálgatják, még nem is annyira egymással, hanem egymás mellett próbálják leutánozni a mellettük táncoló nagyobb gyerekeket.

A nyugati dialektusban gyermekek által „előadott” játékot is rögzítettek. A szennai, ft. 218.8 jelzetű felvételen a Méz-méz-méz kezdősorú, a párválasztó játékok leánykérő altípusába tartozó játékot adnak elő a 10–14 éves lányok.⁴⁰ Nem az egész folyamat lett rögzítve, hanem a játék három „fázisa”: a kezdés, a közepéből egy kisebb rész, illetve a vége.⁴¹

A középső vagy tiszai dialektushoz tartozó táncfilmek

A tiszai dialektus táncairól készült filmek között nagyon kevés van, amelyen gyermek látható, és mindegyik Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében készült: ft. 246 (Nagyecsed), ft. 810 (Ajak), ft. 894 (Nyírvasvári), ft. 1205 (Nagyecsed, Nyírvasvári, Milota), ám több snitten is feltűnnek egy-egy filmen belül, és három felvétel is hangosfilm.

Az ft. 246 az egyetlen film a négy közül, amelyen csak egy snitten láthatunk gyermeket, és ez az egyetlen némafilm, viszont ez az egy felvétel is nagyon érdekes. A Nagyecsedben, 1955-ben készült filmen⁴² a tíz éves Murguly Sándor (sz. 1945) táncol egyszerre a hatvanhat éves Molnár Lajos „Lasával” (sz. 1889) magyar verbunkot.⁴³ Sajnos a helyszíni jegyzetek hiányában nem állt módomban megállapítani, hogy vajon kettejük között milyen kapcsolat lehetett: rokonok voltak-e (pl. nagyapa és unokája), vagy mester és tanítványa, esetleg mindkettő; vagy egyik sem? Molnár Lajosról mindenesetre tudható, hogy a falu kiváló táncosa volt, a néptáncutató táncos egyéniségként is számon tartotta,⁴⁴ sőt, 1963-ban a Népművészet Mestere címet is elnyerte.⁴⁵ Elképzelhetőnek tartom, hogy akárcsak a magyarvistai Mátyás István „Mundruc”, Molnár Lajos is taníttatta a Felső-Tisza-vidék szülő férfitáncát, a magyar verbunkot a helyi fiatalságnak.

Murguly Sándor, fiatal kora ellenére is ügyesen táncolt az idős „mester” társaságában. Táncát nem másolja, hanem maga is improvizál; a zenét ügyesen követi – egyszerre mozog Molnár Lajossal. Hasonló figurákat is ad elő, mint a mellette táncoló férfi, azonban nem utánozza őt. Ha mozgása még nem is igazán „elegáns”, vagy „kifinomult”, de a tánca követi azt a szerkesztési elvet, ami a magyar verbunkra jellemző; ismeri a lábfigurákat és a

³⁸ Pálfi Cs. 1969–70. 154.

³⁹ ft. 414.12 Madocsa

⁴⁰ bővebb lásd Lázár K.1997. 43-44.

⁴¹ ft. 218.8 Szenna

⁴² ft. 246.4 Nagyecsed

⁴³ MTA ZTI fjk. 246.

⁴⁴ Pesovár F. 1992. 182.

⁴⁵ *Népművelés* 1963. X. (9) 35.

csapásolásokat is, össze tudja fűzni a motívumokat, megakadás nélkül. Viseletében a felnőtt férfi kicsi mása: lábára kemény szárú csizmát húzott bricsesz nadrággal, zakót és mellényt, fehér inget, sötét színű kalapot visel, épp úgy, mint Molnár Lajos.

A következő film, amelyen gyermekeket is láthatunk, az 1973-ban, Ajakon rögzített felvétel (ft. 810). A gyűjtésen a falu páros táncain és női körtáncán kívül több gyermekjátékot is rögzítettek, 6–8 év körüli kislányok és két idős asszony közreműködésével.⁴⁶ A gyerekszjátékok több típusát és altípusát is felvették:

- párválasztó játékok közül: párválasztó körjáték (ft. 810.6;⁴⁷ ft. 810.7);⁴⁸ és leánykérő játék (ft. 810.10);⁴⁹
- bújó-vonuló játékok közül: Bújj, bújj, bokrosodj (ft. 810.8;⁵⁰ ft. 810.9);⁵¹ és Bújj, bújj, zöldág (ft. 810.16);⁵²
- mozgásos játékok közül: szoknyafogó (ft. 810.13);⁵³
- ügyességi és erőjátékok közül: helycserélős fogó (ft. 810.14)⁵⁴ és kendős játék (ft. 810.15);⁵⁵
- illetve kétféle kiszámolót: Dön, dön, dénusz (ft. 810.11);⁵⁶ és Apám írt levelet (ft. 810.12).⁵⁷

A publikált ölbeli játékok mind külön altípusba tartoznak: bölcsődal (ft. 810.22);⁵⁸ höcöggető (ft. 810.23);⁵⁹ valamint egy karon hintáztató (ft. 810.24)⁶⁰ is a rögzített játékok között vannak. A pici babával feltehetően a nagymama játszik a felvételen, azonban a jegyzőkönyv hiányossága miatt csak feltételezésre tudok támaszkodni.

A gyermekek által játszott játékok közül csak néhányat szeretnék részletesebben bemutatni.

A párválasztó játékok közé tartozó *Haj meggy, meggy* kezdősorú énekekre egy több részből álló, kör és páros formájú játék zajlik. A gyerekek körben sétálnak, majd a dal egy adott pontján a körből kiválik egy pár, a körben álló többi résztvevő pedig kétlépéses csárdást táncol és tapsol a párban táncolóknak. Majd a körben állók újra összekapaszkodnak, az ének tempója növekszik, ugrálós motívumokat táncol mindenki, s az ének végére mindenki párba állva forog.

A *Fehér liliomszál* kezdősorú énekes játék egyszerűbb felépítésű. Az ének tempója lassan növekszik, a körben állók csak kétlépéses csárdást táncolnak, és tőlük függetlenül táncol középen egy pár. Ezen a felvételen két korosztály is képviseli magát: a körben két, hatvan év feletti asszony táncol egymással, míg a körben a 6–8 év körüli kislányok. Az énekszó is úgy hangzik, mintha főleg az idősebb nők énekelnék, a kislányok hangja kevésbé hallható. A körben álló lányok nem tudnak egyszerre lépni, a kört egyszerre mozgatni: az az ember benyomása, hogy ezt a játékot a fiatalok nem igazán ismerik.

A két *Bújj, bújj, bokrosodj* kezdősorú játékvariáns között a legnagyobb különbség, hogy az ft. 810.8-as felvételen két idős asszony is figyelemmel kíséri és együtt énekel a játszó

⁴⁶ A játékok típusának meghatározásában Lázár Katalin: *Népi játékok*. Planétás Kiadó, Budapest, 1997. című munkája volt segítségemre.

⁴⁷ ft. 810.6 (*Haj meggy, meggy*) Ajak

⁴⁸ ft. 810.7 (*Fehér liliomszál*) Ajak

⁴⁹ ft. 810.10 (*Hol jársz, hol jársz, nagy Erzsébet asszony*) Ajak

⁵⁰ ft. 810.8 Ajak

⁵¹ ft. 810.9 Ajak

⁵² ft. 810.16 Ajak

⁵³ ft. 810.13 (*Pérom, pérom, pompérom*) Ajak

⁵⁴ ft. 810. 14 (*Arok partján jércetojás*) Ajak

⁵⁵ ft. 810.15 (*Nagy a róka, nem néz hátra*) Ajak

⁵⁶ ft. 810.11 Ajak

⁵⁷ ft. 810.12 Ajak

⁵⁸ ft. 810.22 (*Tente baba, tente*) Ajak

⁵⁹ ft. 810.23 (*Héc, héc, katona*) Ajak

⁶⁰ ft. 810.24 (*Hinta palinta*) Ajak

gyerekekkel, de a játékba nem állnak be. Ezen a felvételen az ének tempója is lassabb, és az asszonyok bele is szólnak, irányítják a játék menetét és az éneket, instruálják a lánykákat. A következő snitten ugyanazt a játékot, ugyanazzal az énekszöveggel és felelgetős párbeszéddel adják elő a kislányok, de már az idős asszonyok segédkezése nélkül. Ennek a variációnak az előadásmódja sokkal lendületesebb, mind mozgásban, mind pedig énekekben.

Az összes publikált, gyerekekről (is) készült néptáncfilm közül mindössze kettő készült olyan cigányokról, akik az általam vizsgált korosztályba tartoznak, ezek az ft. 894 és ft. 1205. A filmekben összesen három település: Nagyecsed, Nyírvasvári és Milota táncosai láthatók.

A cigányságnál a tánctanulás folyamata éppen olyan szakaszokból áll, mint a többségi társadalomnál.⁶¹ A szülők, nagyszülők ugyanúgy tanítgatják gyermekeiket, a gyerekek pedig részt vehetnek a különféle mulatságokon. „Senki sem maradhatott ki a táncból, még a gyerekek sem.”⁶²

A korábbi, 1975-ben készült film (ft. 894) a nyírvasvári cigánytelepen készült.⁶³ Két tizenöt éves fiút többször is láthatunk táncolni,⁶⁴ tőlük fiatalabb és idősebb nőkkel egyaránt. A fiatal táncolók között van egy tizenegy és egy tizenkét éves lány is.⁶⁵ A lányok táncolhattak korban hozzájuk közel álló fiúval, és akár felnőtt férfival is, épp olyan táncpartnerként, mint a náluk idősebb nők. A fiúk és a lányok is ebben az életkorban már éppen olyan táncos képességekkel és gesztusokkal táncolnak, mint a felnőttek, sőt, a cigány táncban erősen elváló nemi szerepeket is ismerik és ennek megfelelően táncolnak: „A férfi és a nő tánc közben igyekszik olyan helyzeteket teremteni, hogy a másik háta mögé kerüljön úgy, hogy az ne tudjon útjába állni.”⁶⁶ – ezt nevezik „megcsalásnak”. Az utolsó előtti snitten láthatunk egészen kicsi gyerekeket is beállni a táncba (az ő neveik és életkoruk nincsen feltüntetve a jegyzőkönyvben).⁶⁷ „Ez a mai táncgyűjtések alkalmával is tapasztalható, mivel a két-három éves gyermeket is a felvevő kamera elé állítják és utasításokkal irányítják a »táncát«, mozgását.”⁶⁸ Balázs Gusztáv megállapítása érvényes erre a snittre is: látszódik, ahogy a pici gyerekeket oldalról bevezeti egy felnőtt, és igazgatják, irányítgatják őket. Ezek között a kisebb gyerekek (főleg kislányok) között vannak olyanok, akik már próbálgatják a tánclépéseket és a hozzá kapcsolódó gesztusokat (pl. karhasználat), és vannak, akik még inkább csak nézelődnek, figyelnek. Az ft. 1205-ös film 1985-ben készült, és három település (Nagyecsed, Nyírvasvári, Milota) cigány táncosai is szerepelnek rajta. A fiatal táncosok tíz és tizenöt év közöttiek. Akárcsak az ft. 894-es filmen szereplő fiatalok, ők is ügyesen táncolnak, ismerik a cigány tánc térhasználatát és gesztusait, valamint a tánclépéseket is.⁶⁹

A keleti vagy erdélyi dialektushoz tartozó táncfilmek

A publikált felvételek között nagy számban találunk erdélyi filmeket, és ezeken belül viszonylag sok rögzít gyerekeket.

Gyerekjátékokat egyetlen, az erdélyi dialektushoz tartozó népcsoport körében, a bukovinai székelyeknél vettek fel. A második világháború idején a Bácskából a Dél-Dunántúlra

⁶¹ Balázs G. 1981–83. 288.

⁶² Balázs G. 1981–83. 299.

⁶³ MTA ZTI fjk. 894.

⁶⁴ Például ft. 894.4 Nyírvasvári (Rostás Sándor [sz. 1960.] és Balogh Piroska [sz. 1963.]; és ft. 894.5 Nyírvasvári (Balogh Kálmán [sz. 1960.] és Rostás Miklósné [sz. 1947.])

⁶⁵ MTA ZTI fjk. 894.; ft. 894.4 Nyírvasvári

⁶⁶ Balázs G. 1981–83. 300.

⁶⁷ ft. 894.32 Nyírvasvári

⁶⁸ Balázs G. 1981–83. 288.

⁶⁹ A jegyzőkönyvek (MTA ZTI fjk. 894. és fjk. 1205.) alapján elképzelhető, hogy a két filmen szereplők között vannak átfedések, mert felbukkannak ugyanazok a nevek, ugyanazokkal a születési évekkal, azonban a felvételeket megnézve számomra nem egyértelműen megállapítható, hogy vajon tényleg azonosak-e egymással.

menekített bukovinai székelyek tánc kultúráját már magyarországi letelepedésük után kezdték el felgyűjteni.⁷⁰ A gyűjtés, amely során gyerekjátékokat is rögzítettek, 1952-ben készült az Istensegítsből származó, de már Egyházaskozáron (Baranya m.) élő bukovinai székelyek körében. A játékok között van „klasszikus”, az egész magyar nyelvterületen elterjedt bújós-vonulós játék, a *Bújj, bújj, zöldág* (ft. 172.1);⁷¹ fogócska (ft. 172.3);⁷² két erő, illetve ügyességi játék (ft. 172.4;⁷³ ft. 172.5⁷⁴). Sajnos, mint a kutatásban vizsgált filmek legnagyobb része, ez a gyűjtés is néma, így a játékokhoz kapcsolódó énekelt dallamok, valamint szövegek ismeretlenek. Az egyik játék típusát ezért különösen nehéz meghatározni, mert jellegében nem „tipikus”, és szövege alapján sem eldönthető, hogy melyik játéktípusba tartozhat (ft. 172.2 – *Angyal vagy-e?*⁷⁵). A játékokat bemutató kislányoknak sajnos sem a nevét, sem életkorát nem rögzíti a jegyzőkönyv.⁷⁶

A játék és tánc közötti átmenetet képező női körtánc a keleti dialektusra kevésbé jellemző tánc típus, több aldialektusban elsősorban mint a férfítáncokhoz kapcsolódó, azt kísérő jelenség.⁷⁷ Egy verbunkot táncoló mérai férfi mögött „sifitel”, „csoszog” hét lány, akik között csak egyetlen lány tizenhat éves, a másik hat tizenöt év alatti.⁷⁸ A filmet megtekintve nem is gondolná az ember, hogy ilyen fiatalok a lányok – többük fején párta, amely mutatja, hogy már konfirmáltak.⁷⁹ Az egyszerű, kétlépéses csárdásból álló tánc nem okoz nehézséget a körben állóknak. Ez a tánc azonban szemmel láthatóan a nagylányok sajátja: oldalt, idősebb asszonyok társaságában láthatók kisebb lánykák, akiknek talán szintén nem okozna gondot a kétlépéses csárdás, ám nem állhatnak be a nagylányok közé.

A tánc házmozgalom egyik leghíresebb települése a Mezőséghez tartozó Szék (Kolozs m.), amely sokáig elevenen élő tánc hagyományával tűnt ki. Két gyűjtésen is láthatunk a vizsgált korcsoportba tartozó gyerekeket a széki táncrend elemeit, elsősorban négyest és csárdást táncolni. A széki iskolaudvaron készített színes film feltehetően egy gyermektáncalkalmat örökít meg,⁸⁰ azonban a jegyzőkönyv hiányossága miatt ez nem bizonyítható, mint ahogyan az sem derül ki, hogy hány évesek a felvételen szereplő gyerekek.⁸¹ Ezen a felvételen a gyerekek szinte tökéletesen ismerik a felnőttek táncát – a négyesben a kialakult forma szerint két lány és két fiú táncol együtt, s a fiúk irányítják a köröket. Egyetlen elem hiányzik a gyerekek négyeséből, mégpedig a körök időleges felbomlása és a fiúk önálló figurázása. A csárdásuk azonban lendületes, akárcsak a felnőtteké. A táncolókat is gyerekek nézik, és a talpalávaló zenét is egy velük egykorúnak látszó hegedűs szolgáltatja.

Széki négyest, csárdást és polgári táncokat (porka, hétlépés, gólya) táncol két tizenöt éves lány két ötven év feletti férfival az ft. 1215.11–14-es és ft. 1215.18-as felvételen.⁸² A felvétel 1985-ben, Budapesten, a Zenetudományi Intézet egyik termében készült.⁸³ A két lánynak nem okoz problémát, hogy idősebb táncpartnereikkel együtt táncoljanak, sem a négyesben, sem a páros táncok alkalmával. A széki páros táncok és a négyes sem áll bonyolult táncmotívumokból, azonban annál fontosabb a párok közötti tartás-ellentartás egyenlősége,

⁷⁰ A bukovinai székelyek tánc kultúrájának alakulásával kapcsolatban lásd: Belényesy M. 1958.

⁷¹ ft. 172.1 Istensegíts /Egyházaskozár/

⁷² ft. 172.3 Istensegíts /Egyházaskozár/

⁷³ ft. 172.4 Istensegíts /Egyházaskozár/

⁷⁴ ft. 172.5 Istensegíts /Egyházaskozár/

⁷⁵ ft. 172.2 Istensegíts /Egyházaskozár/ (*Angyal vagy-e?*)

⁷⁶ MTA ZTI fjk. 172.

⁷⁷ Felföldi L. – Pesovár E. (szerk.) 1998. 262.

⁷⁸ MTA ZTI fjk. 496.; ft. 496.5 Méra

⁷⁹ Faragó J. – Vámszer G. – Nagy J. 1977. 194.

⁸⁰ ft. 617.1 Szék, ft. 617.2 Szék

⁸¹ MTA ZTI fjk. 617.

⁸² ft. 1215.18 Szék, ft. 1215.11–14 Szék

⁸³ MTA ZTI fjk. 1215.

azaz, hogy egyik ne rántsa el a másikat, a páros forgás egyenletes és sima legyen. Az ft. 617-es és ft. 1215-ös filmen is láthatjuk ezt a kialakult, ideálisnak tekinthető páros viszonyt.

Az erdélyi dialektusban csupán ennyi felvételen láthatunk gyerekeket páros táncokat táncolni. Van még egy film, amelyen ugyan gyerekek párban táncolnak, ám ez a románság egyik férfitáncának, a *haidău*-nak a páros formája; a női táncos a gyakorlatban csak támasztéka a férfinak. Az 1969-es pacalkai (Fehér m.) gyűjtésen láthatunk gyerekcsoporthoz tartozó előadásában *haidău*-t. Mint a gyerekcsoporthoz tartozó előadásában általában, a fiúk nagyon ügyesen eltáncolják a pontokat, azonban láthatóan betanított folyamatokat táncolnak.⁸⁴

A keleti dialektus bővelkedik a különböző férfitáncokban, és ezt a néptáncfilmekben is tükrözik: a kilenc erdélyi „gyerekfilm” közül (az ft. 680-as pacalkaival együtt) ötön táncolnak valamilyen férfitáncot.⁸⁵

A férfitáncokat táncoló gyerekekről általánosságban elmondható, hogy a figurákat ismerik, és a férfitáncokhoz szervesen hozzátartozó magabiztos előadásmód is felcsillan egy-egy felvételen.

Az előadói magabiztosság a legerősebben talán a marossárpataki (Maros m.) gyűjtésen nyilvánul meg: a 11 éves Böjthe Károly áll be négy férfi közé a verbunkba. A négy felnőtt férfi kezdi a táncot, és nagyjából a film közepénél „kér magának helyet” Böjthe.⁸⁶ Lehet ebben némi felnőttől érkező biztatás is, mert a háttérben látszódik, ahogy terelgetik a fiút. Aztán amikor előre furakodik, a négy férfi helyet ad neki, megnézik, ahogyan táncol, aztán ők is csatlakoznak hozzá – mint akik maguk közé fogadják.

Kevésbé a magabiztos előadásmód miatt, mint inkább a táncos egyéniségek hatása miatt emelendő ki az ft. 540.2-es, Magyarvistan (Kolozs m.) készült film. Mátyás István „Mundruc” egyik legjobbnak tartott tanítványáról,⁸⁷ a felvétel idején tizenhárom éves Székely István „Kánáriról” készült.⁸⁸ A később maga is táncos egyéniségként számon-tartott gyerek tizenhárom évesen már ügyesen eltáncolta a legényes figuráit, azonban a legényeshez hozzátartozó, határozott és öntudatos előadásmód még nincs a birtokában.

⁸⁴ ft. 680.8 Pacalka, ft. 680.11 Pacalka

⁸⁵ ft. 504.3 Gyimesközéplak, ft. 540.2 Magyarvistan, ft. 540.3 Magyarvistan, ft. 679.11 Marossárpatak, ft. 1153.10 Györgyfalva, ft. 1153.11 Györgyfalva, ft. 1153.24 Györgyfalva

⁸⁶ ft. 679.11 Marossárpatak

⁸⁷ *Mundruc*. (Portréfilm) 1997. rendezte: Sztanó Hédi

⁸⁸ ft. 540.2 Magyarvistan

Összefoglalás

A gyerekek táncba nevelődése egy hosszú folyamat eredménye volt: a megfigyelés és ösztönös utánzás szakasza után a tudatos tanulás és gyakorlás következett, melyet a táncba járás ideje teljesített ki. A tánclépések mellett a gyerekeknek és fiatal felnőtteknek el kellett sajátítaniuk a saját közösségük táncban megkövetelt viselkedési és illemszabályait, és ezeken keresztül a falu többi normáját is jobban megismerték.

A hagyományos tánc tanulási folyamatot leginkább néprajzi leírásokon keresztül ismerjük; a XX. században megindult néptáncfilmzés inkább csak véletlenszerűen foglalkozott a gyermekek táncának rögzítésével.

A hazai tánc kutatás eddig még nem vizsgálta a néptáncfilmekben megjelenő gyermekeket, pedig csak az MTA ZTI archívumában közel százhatvan olyan filmszalag található, amelyen biztosan vannak gyerekek. Kutatásomban azokra a filmekre és filmrészletekre koncentráltam, amelyeken tizenöt évesnél fiatalabbak táncolnak. Mindhárom nagy táncdialektusban (dunai, tiszai, erdélyi) készültek olyan filmek, amelyeken a gyerekek játszanak, népszokásban vesznek részt vagy táncolnak. Magyar, cigány és román gyermeket is találhatunk a felvételeken.

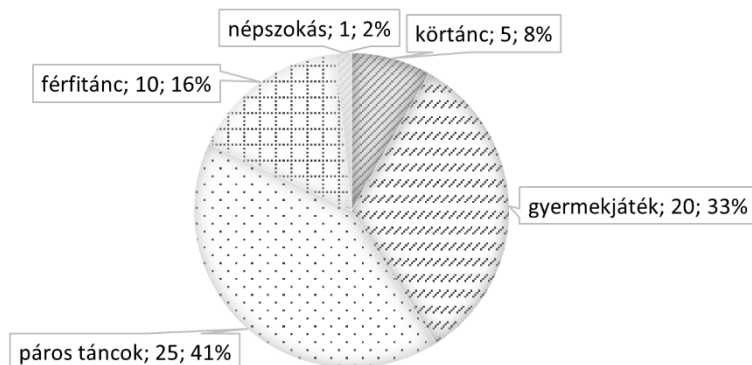
A hatvanegy snitt 42%-án páros táncok láthatók (ezeknek nagy részében cigány gyermekek táncolnak); 33%-án több típusú gyermekjáték van; 17%-on valamilyen férfitánc van rögzítve, és mindössze 8%-on látható körtánc. Egyetlen felvételen láthatunk gyerekeket egy dramatikus népszokásban, ám annak a főszereplői gyermekek.

A publikált filmek megvizsgálása után elmondható, hogy a lokális közösségek tánc hagyományának megtanulása szinte észrevétlen folyamat lehetett. Van példa olyan gyermekekre, akik egyes tánc típusokat sokkal hamarabb megtanultak, mintsem felnőtt mulatságokba elmehettek volna. A vizsgált filmek alapján a felnőttek befogadónak bizonyultak a táncoló gyerekekkel szemben: több olyan felvétel is van a vizsgáltak között, amelyen a tíz-tizenegy éves fiú helyet kapott a felnőtt táncosok között.

A kutatást érdemes lenne kiterjeszteni a még publikálatlan filmekre, hogy több adat segítségével árnyaltabb képet lehessen alkotni a táncba nevelődés és tánc tanulás múlt századi folyamatáról, illetve annak mozgóképen való megörökítésének mértékéről.

A gyermeki táncélet filmes lenyomatairól nemcsak a múlt századbeli tánc tanulás vonatkozásában lenne érdemes szólni. A 21. században az amatőr néptáncmozgalom alapját is a gyermekek táncra való tanítása képezi. A táncpedagógusok ugyanakkor az archív felvételeknek általában csak azon részeit használják fel gyermekek tanítása esetén is, ahol felnőttek táncolnak, talán nem is gondolják, hogy kifejezetten a gyermekek korosztályát keressék vagy figyeljék meg a forrásokban. Érdemes lenne a dolgozatban bemutatott, bárki számára könnyen elérhető filmrészletekre felhívni a gyerekeket oktató táncosok figyelmét, hátha fel tudnák használni a gyakorlatban.

A GYERMEKEK TEVÉKENYSÉGÉNEK ELOSZTLÁSA

I. sz. függelék. A publikált filmek listája⁸⁹

<i>leltári szám</i>	<i>település</i>	<i>gyűjtés éve</i>	<i>tartalom</i>
ft. 76.1	Báta (Tolna m.)	1951	karikázó
ft. 111.1–3; ft. 111.5–6.	Vitnyéd (Győr–Moson–Sopron m.)	1951	csárdás; párválasztó játék; pünkösdlő
ft. 172.1–5.	Istensegíts (Bukovina) /Egyházaskozár; Baranya m./	1952	gyermekjátékok
ft. 200.1	Drágszél (Bács–Kiskun m.)	1953	mars
ft. 218.7–8	Szena (Somogy m.)	1953	karikázó; gyermekjáték
ft. 246.4	Nagyecsed (Szabolcs–Szatmár– Bereg m.)	1955	verbunk
ft. 414.12	Madocsa (Tolna m.)	1959	csárdás
ft. 496.5	Méra/Mera (Kolozs m./jud. Cluj; RO)	1961	női körtánc
ft. 504.3	Gyimesközélpok/Lunca de Jos (Hargita m./jud. Harghita; RO)	1962	verbunk
ft. 540.2–3	Magyarvista/Viștea (Kolozs m./jud. Cluj; RO)	1963	legényes
ft. 617.1–2	Szék/Sic (Kolozs m./jud. Cluj; RO)	1967	csárdás; körtánc
ft. 679.11	Marossárpatak/Glodei (Maros m./jud. Mure; RO)	1969	verbunk
ft. 680.8–11	Pacalka/Peșelca (Fehér m./jud. Alba; RO)	1969	haidău
ft. 810.6–16.; ft. 810.22–23.	Ajak (Szabolcs–Szatmár–Bereg m.)	1973	gyermekjátékok
ft. 894.3–5; ft. 894.11; ft. 894.15; ft. 894.31–33	Nyírvasvári (Szabolcs–Szatmár– Bereg m.)	1975	cigánytánc
ft. 1153.10–11; ft. 1153.24	Györgyfalva/Gheorghieni (Kolozs m./jud. Cluj; RO)	1983	legényes
ft. 1205.21–24; ft. 1205.39–42	Nagyecsed; Nyírvasvári; Milota (Szabolcs–Szatmár–Bereg m.)	1985	cigánytánc
ft. 1215.11–14; ft. 1215.18	Szék/Sic (Kolozs m./jud. Cluj; RO)	1985	négyes; csárdás; polgári táncok

⁸⁹ A filmek online elérhetősége: http://db.zti.hu/neptanc_tudastar/tancok.asp (legutolsó megtekintés: 2021. február 24.)

Hivatkozott irodalom

BALÁZS Gusztáv

1989 A nagyecsed-i cigányok táncélete. In Németh Péter (szerk.): *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 24–26. Jósza András Múzeum, Miskolc, 287–306.

BALOGH Balázs – FÜLEMILE Ágnes

2004 *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen. Fejezetek a regionális csoportképzés történeti folyamatairól.* Akadémiai Kiadó, Budapest

BELÉNYESY Márta

1958 *Kultúra és tánc a bukovinai székeleknél.* Akadémiai Kiadó, Budapest

Faragó József – Nagy Jenő – Vámszer Géza

1977 *Kalotaszegi magyar népviselet (1949-1950).* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő (szerk.)

1998 *A magyar nép és nemzetiségeinek táncagyományai.* (2. javított kiadás) Jelenlét múlt, Planétás Kiadó, Budapest

GÖNYEY Sándor

1958 Táncok tanulás falun. *Táncgyógyászati Tanulmányok* 1. 133–144.

Igaz Mária

1999 Gyermeklakodalom. In Veres László – Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXXVIII., Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1229–1236.

KALLÓS Zoltán

2006 Táncgyógyászati tanulmányok egy mezővárosi faluban. In Felföldi László – Karácsony Zoltán (szerk.): *Magyar táncgyógyászati szöveggyűjtemény II./A.* Gondolat Kiadó, Budapest, 297–316.

LÁZÁR Katalin

1997 *Népi játékok.* (2. változatlan kiadás) Jelenlét múlt, Planétás Kiadó, Budapest

ifj. LELE József

1985 Táncalkalmak, táncba hívás Tápén. In Trogmayer Ottó (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* LXXXII. Szegedi Nyomda, Szeged, 221–232.

MAGYAR Zoltán

2011 *A magyar népi kultúra régiói II. Felföld, Erdély, Moldva.* M-érték Kiadó, Budapest

MARTIN György

1977 A magyar néptáncgyógyászati egy évtizede. *Ethnographia* LXXXVIII. (1) 165–183.

1988 *Bag táncai és táncélete.* Magánkiadás. Közreadja: Felföldi László.

1995 *Magyar táncgyógyászati és táncdialektus.* (2. átdolgozott kiadás) Jelenlét múlt, Planétás Kiadó, Budapest

MÉRY Margit

1982 A tánc egy mátyusföldi közösségben. In Balassa Iván – Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei* 39., Alföldi Nyomda, Debrecen, 551–558.

PÁLFI Csaba

1969-70 A Gyöngyösbokréta története. *Táncgyógyászati Tanulmányok* 7. 115–161.

PESOVÁR Ferenc

é. n. *A magyar nép táncélete. Tánctanulás, táncalkalmak, táncrendezés.* (Néptáncpedagógusok Kiskönyvtára) Népművelési Propaganda Iroda, H. n.

1979a Gyermekbál. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 346.

1979b Gyermeklakodalom. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 350.

1992 Táncos egyéniségek. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon V.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 182.

2006 Tyukod táncai és táncélete. In Felföldi László – Karácsony Zoltán (szerk.): *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II./A.* Gondolat Kiadó, Budapest, 167–183.

RATKÓ Lujza

1995 Táncba nevelődés a nyírségi gyermek életében. In T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun.* (A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei, L.) Damjanich János Múzeum, Szolnok, 492–522.

SZTANÓ Hédi (rendező)

1997 *Mundruc.* Portéfilm

szerző nélkül

1963 »Népművészet Mesterei« 1963. *Népművelés* X. (9) 35.

TÁTRAI Zsuzsanna

1981 Pünkösdi királynéjárás. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon IV.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 287–288.

VARGA Sándor

2011 A tánctanulás és annak társadalmi háttere egy mezősegi faluban. In Vargyas Gábor (szerk.): *Párbeszéd a hagyománnyal. A néprajzi kutatás múltja és jelene.* (Studia Ethnologica Hungarica XIII.) L'Harmattan – PTE Néprajz-Kulturális antropológia Tanszék, Budapest – Pécs, 201–213.

Csenge Keresztény

Dance education and learning dances on folk dance films 1947-1995

My research has two parts: 1. dance educations in the past (how learned children the folk dances, where could they practice, who taught they, etc.); 2. introduction the publicated films, wich contains children from the database of the Hungarian Academy of Sciences Institute for Musicology.

I was searching for children in the age of 0–15 years.

There are 18 films, and the children have three roles: 1. they are playing; 2. they take part in folkways; 3. they are dancing. My research considerations were, what the children do in that film; how old are they; what knowledge have they, is there any influencing factor (any adult or prestigious dancer, folk ensemble, etc.)

The films belong to the three big folk dance dialect: western (dunai), middle (tiszai) and eastern (Transylvanian). In the films are three ethnic group: hungarians, rumanians and gypsies.